

**Πανεπιστήμιο Αιγαίου: ΑΕΙ κράτιστον εστί τα αληθή λέγειν εν παντί καιρώ.
Ομιλία (Τρίτη, 20 Μαρτίου 2018) στην εκδήλωση για τον εορτασμό των 20 χρόνων
από την ίδρυση της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών του Πανεπιστημίου
Αιγαίου**

Παναγιώτης Γ. Κιμουρτζής
Πανεπιστήμιο Αιγαίου

Περίληψη

Η ομιλία διαπραγματεύεται δύο πτυχές, αμφότερες προβληματικές, υπό τις οποίες μελετούμε το παρελθόν των πανεπιστημίων αλλά και την σημερινή κατάσταση της ανώτατης εκπαίδευσης: το jubilee syndrome (της εορταστικής υπερβολής, με άλλα λόγια) και τον δημοσιογραφισμό. Οι δύο πτυχές αυτές συσκοτίζουν την σκέψη μας και αλλοιώνουν την αντίληψή μας για τα πανεπιστήμια. Στην συνέχεια αναφέρεται στο ειδικότερο θέμα των “περιφερειακών” πανεπιστημίων. Πιο συγκεκριμένα στα ακόλουθα δύο ζητήματα: ποιες αποστολές αναλαμβάνουν και πως είναι χρήσιμο να μελετώνται τα “περιφερειακά” πανεπιστήμια. Τέλος, αναφέρεται σε ορισμένα ζητήματα από την ιστορία του Πανεπιστημίου Αιγαίου, τα οποία δείχνουν ότι την ιστορική μας μνήμη οφείλουμε να την καλλιεργούμε καθημερινά, εντατικά και επιστημονικά-ερευνητικά. Διότι μόνον έτσι μπορούμε να πάρουμε απαντήσεις για το πανεπιστημιακό μας παρελθόν, αλλά να προάγουμε και το πανεπιστημιακό μας μέλλον.

Abstract

This speech deals with two aspects, both problematic, in which we study the past of universities and the present state of higher education: the jubilee syndrome (the celebration exaggeration, in other words) and journalism. These two aspects confuse our thinking as well as change our perception of universities. It also discusses the specific issue of "regional" universities. More specifically, the following two issues: which missions are undertaken by "regional" universities and in what manner is it suitable to analyze them. Finally, it raises some issues from the history of the University of the Aegean, which show that we ought to conserve and foster our historical memory day by day, intensively and on a scientifically-research basis. Actually, this is the only way we become able to acquire answers to our university past, but also to promote our university future.

Την ομιλία αυτή θα ήθελα να την αφιερώσω στον Ομότιμο Καθηγητή του Πανεπιστημίου Αιγαίου Κώστα Σοφούλη. Αποτελεί βασικό υποστηρικτή της ιδέας ότι το Πανεπιστήμιο Αιγαίου έχει ανάγκη από μία επιστημονική ιστορία του. Παρά την προχωρημένη ηλικία του συμβάλλει ενεργά ώστε να διασωθούν κρίσιμες πληροφορίες για το ιδρυματικό παρελθόν μας. Με την κοφτερή σκέψη του μιλάει για το παρελθόν μας και αναδεικνύει σημαντικές πτυχές του. Με το παιγνιώδες βλέμμα και χαμόγελό του, ταυτοχρόνως καταφέρνει να δείχνει και τις δύο όψεις του 34χρονου βίου του πανεπιστημίου μας: χαμόγελο ευγενικό για όσα έχουν κατορθωθεί, χαμόγελο ειρωνικό επειδή με βαθιά ιστορική συνείδηση έχει κατανοήσει ότι όσα ο άνθρωπος σχεδιάζει η ιστορία τα αναδιαχειρίζεται με τους δικούς της τρόπους και ρυθμούς. Αναρωτιέμαι μιλώντας μαζί του μήπως η Σφίγξ, το έμβλημα του πανεπιστημίου μας, είναι τελικώς ο ίδιος ο Σοφούλης.

Συμμετέχουμε σήμερα σε μία περίπτωση, όπου η επιστημονική κοινότητα εορτάζει και φιλοξενεί στο χώρο της την πολιτική, την οικονομική, την κοινωνική εκπροσώπηση. Στην περίπτωση αυτήν, η διερώτηση, μετά το τέλος μιας επιστημονικής ομιλίας, είναι χρήσιμο να δημιουργεί μία σχετική ένταση, μία έξαψη, μία νοητική ανάφλεξη. Είναι ωφέλιμο μία τέτοια ομιλία να αναδεικνύει σταθερά σημεία σκέψης, αλλά και να λειτουργεί ως επιταχυντής γόνιμων προβληματισμών. Αυτά θέλω να επιτύχω με όσα θα σας απευθύνω.

Στο τέλος της ομιλίας, αρκετοί θα την βρείτε ακατάλληλη για ημέρα χαρούμενη, επετειακή και εορταστική, όπως η σημερινή. Άλλοι θα την βρείτε την καλύτερη δυνατή, την πλέον ενδεδειγμένη. Έχω γνώση της διχογνωμίας που θα προσπαθήσω να δημιουργήσω.

Πρώτα όμως θα σας εξηγήσω το νόημα του τίτλου που επέλεξα για την ομιλία μου.

Το γνωμικό «αεί κράτιστον εστί τα αληθή λέγειν εν παντί καιρώ» ταξιδεύει έως τις ημέρες μας από τον 4^ο προ Χριστού αιώνα και ο συμπυκνωτής αυτού του κελεύσματος είναι ο αθηναίος κωμωδιογράφος Μένανδρος. Είπα τι επέλεξα, τώρα θα σας πω γιατί το επέλεξα. Πρώτα θα σας το πω συμπυκνωτικά, με τρεις-τέσσερις προτάσεις. Μετά θα σας το πω αναλυτικότερα, με την ελπίδα ότι θα σας έχω εξηγήσει τι ακριβώς θεωρώ ότι χρειάζεται να γίνει προκειμένου να έχουμε μία ισχυρή ιστορική μνήμη για το Πανεπιστήμιό μας και για τα μέρη που το απαρτίζουν.

Συμπυκνωτικά λοιπόν αυτό που θέλω να συγκρατήσετε είναι ότι η ιστορία ενός πανεπιστημίου ή μιας Σχολής του, δεν γράφεται αξιόπιστα από τους επετειακούς λόγους. Σε αυτούς αναδεικνύονται χρήσιμα στοιχεία, αλλά εμφιλοχωρούν και στρεβλώσεις. Εντέλει η ιστορία ενός πανεπιστημίου γράφεται με λόγο νηφάλια αυτοεξεταστικό. Είναι δύσκολο το σύνθετο ακαδημαϊκό έργο που συντελείται επίμοχθα σε καθημερινή βάση να κλειστεί μέσα στα στενά πλαίσια σκέψης μιας εορταστικής στιγμής. Αλλά είναι ακόμη δυσκολότερο να αναδειχθούν και τα προβλήματα, οι ανασχές, οι μικρές καθημερινές φθορές που υφίσταται ένας θεσμός κατά την λειτουργία του και τα καίρια ζητήματα με τα οποία πρέπει εντατικά να αναμετρηθεί και στρατηγικά να αντιπαλέψει.

Αυτά που σας είπα συμπυκνωτικά, τώρα θα σας τα αναπτύξω. Αλλά θα σας δώσω ένα οδοδείκτη της ομιλίας μου, για να μπορέσετε κι εσείς να καταλάβετε το σκεπτικό της, τις αγωνίες που ενσωματώνει και τις προτάσεις που καταθέτει. Πρώτα θα σας εκθέσω έναν προβληματισμό για δύο πτυχές της διαχείρισης του πανεπιστημιακού παρελθόντος και του εκάστοτε παρόντος: το *joubilee syndrom* (το σύνδρομο του ιωβηλαίου, της εορταστικής υπερβολής, με άλλα λόγια) και τον *δημοσιογραφισμό*. Οι δύο πτυχές αυτές συσκοτίζουν την σκέψη μας και αλλοιώνουν την αντίληψή μας για τα πανεπιστήμια. Στην συνέχεια θα σας μιλήσω για το ειδικότερο θέμα της ιστορίας των αποκαλούμενων στην Ελλάδα “περιφερειακών” πανεπιστημίων. Θα αναφερθώ στο ζήτημα: ποιες αποστολές αναλαμβάνουν και πως είναι χρήσιμο να μελετώνται τα “περιφερειακά” πανεπιστήμια. Τέλος, θα αναφερθώ σε ορισμένα ζητήματα από την ιστορία του Πανεπιστημίου Αιγαίου, τα οποία θα μας δείξουν, όπως ελπίζω, ότι την ιστορική μας μνήμη οφείλουμε να την καλλιεργούμε καθημερινά, εντατικά και επιστημονικά-ερευνητικά. Κι όχι κατ’ αποκοπήν, στιγμιαία, επιφανειακά, εξωραϊστικά.

Ωστε, ζήτημα πρώτον: Τι είναι το *jouбилee syndrom* και πως το αντιμετωπίζουμε

Είναι οι επετειακές στιγμές οι καταλληλότερες για να γράφουμε την ιστορία ενός πανεπιστημίου; Ας κάνουμε μία σύντομη αναδρομή στο πως έχει έως σήμερα θραφεί το πεδίο της ιστορίας των πανεπιστημίων. Θα διαπιστώσουμε ότι η ιστορία των πανεπιστημίων, αυτού του μεσαιωνικού θεσμού, πηγαίνει σε μεγάλο βάθος χρόνου. Ας αφήσουμε όμως κατά μέρος τους μακρινούς αιώνες. Κι ας δούμε πως αναπτύχθηκε το πεδίο της ιστορίας των πανεπιστημίων κατά τα τελευταία 100-120 περίπου χρόνια, κατά την περίοδο δηλαδή που εμφάνισε ποσοτική πύκνωση και ταυτοχρόνως θεματολογική ανάπτυξη. Σε αυτήν λοιπόν την τελευταία περίοδο, εφόσον συγκροτούσαμε μία αναλυτική βιβλιογραφία και αρθρογραφία, θα διαπιστώναμε ότι τα έργα που κυριαρχούν είναι όσα γράφτηκαν με πρόθεση να αναδείξουν την αυτο-εικόνα που έχει ένα πανεπιστήμιο. Ανήκουν σε ένα είδος *scientific self-reflection*, επιστημονικής αυτο-ανάλυσης, εάν το προτιμάτε. Επίσης θα διαπιστώναμε ότι η έφεση σε αυτήν την επιστημονική αυτο-ανάλυση, εντείνεται γύρω από εορτασμούς και επετείους των πανεπιστημίων, διαμορφώνοντας αυτό που ήδη ανέφερα ως *jouбилee syndrom*. Όμως έτσι η ανάλυση των πανεπιστημίων παίρνει έναν χρηστικό, έναν προθετικό –εντέλει έναν δοξολογικό-χαρακτήρα. Ένα τρίτο γνώρισμα αυτής της βιβλιογραφίας για την οποία μιλάμε, είναι ότι διαμορφώνεται σε μικρότερο βαθμό από τον λόγο ειδικών μελετητών του πανεπιστημιακού θεσμού και σε μεγαλύτερο από ανθρώπους που αρθρώνουν λόγο βιωματικό, συγκινησιακό, εξομολογητικό, συχνά αυτο-δικαιωτικό. Φυσικά το πρόβλημα δεν έγκειται στο ότι δεν μιλούν μόνον οι ειδικοί. Κάθε άλλο. Από την σόρευση των αφηγημάτων προκύπτουν χρήσιμα στοιχεία και ενδιαφέρουσες οπτικές και ιδέες. Παρότι εμπεριέχουν σε υψηλό βαθμό και διαστρεβλωτικές προσεγγίσεις. Το πρόβλημα προκύπτει από τον όγκο αυτού του λόγου, που είναι πολλαπλάσιος από τον επιστημονικό λόγο. Αλλά κι αυτό αντιμετωπίζεται. Εκείνο που δεν αντιμετωπίζεται εύκολα, είναι όταν αυτός ο βιωματικός και ιμπρεσιονιστικός λόγος κυριαρχεί επάνω στον επιστημονικό. Τότε ένα πανεπιστήμιο συνεχώς αυτο-επαινείται. Συνεχώς κοιτάζει σε έναν διαστρεβλωτικό καθρέφτη που του λέει ότι είναι το πιο όμορφο στον κόσμο. Κι όμως, ο επιστημονικός λόγος δεν είναι η κακιά μηριά που κατατρέχει την εύμορφη, την αψεγάδιαστη Χιονάτη. Ο επιστημονικός λόγος είναι ισορροπημένος. Άλλο πράγμα από το εξισορροπητικός. Ο επιστημονικός λόγος θέτει ερωτήματα και τα εξειδικεύει, τα εκλεπτύνει, τα

πολλαπλασιάζει συνεχώς. Αναδεικνύει προτερήματα αλλά και υστερήσεις. Φανερώνει τις συνέχειες και τους νέους στόχους, αλλά φανερώνει και τις ασυνέχειες, τις αθετήσεις, τις ολιγωρίες, τους δισταγμούς, τους υπολογισμούς.

Συμπερασματικώς, οι πανεπιστημιακοί εορτασμοί είναι χρήσιμοι, αλλά δεν είναι επαρκείς για να διαμορφώσουμε αυτό που θα έπρεπε να επιζητούμε: αναλυτική εικόνα για την πορεία και την λειτουργία του πανεπιστημιακού θεσμού και των πανεπιστημίων, για καθένα ξεχωριστά και για το σύνολό τους σε κρατικό επίπεδο. Οι πανεπιστημιακοί εορτασμοί επιτυγχάνουν να επαναφέρουν στο προσκήνιο ζητήματα ιστορίας και εξέλιξης του θεσμού και να συμβάλλουν σε καίρια ζητούμενα που είναι η διαμόρφωση πνεύματος κοινότητας, η ανάδειξη αισθημάτων υπερηφάνειας, η ανανέωση της διάθεσης για προσηλωμένη εργασία που πολλαπλασιάζει την αποτελεσματικότητα του θεσμού και ανατροφοδοτεί την εξέλιξή του. Πάντως παραλλήλως θα πρέπει να διατηρούμε κατά νου ότι οι επέτειοι και οι εορτασμοί είναι τελικώς τυχαίες ημερομηνίες. Κι ότι απλώς υπάρχουν ως ευκαιρίες που μας δίνονται για να ανανεώνουμε στην σκέψη μας κάτι διαφορετικό από αυτό που είναι το κυρίαρχο νόημα ενός εορτασμού. Εξηγώ. Το κυρίαρχο νόημα είναι να αισθανθούμε στιγμιαία ικανοποίηση για το παρελθόν μας. Να συμμετέχουμε στην εγκαθίδρυση μιας κουλτούρας μνήμης. Όμως το σημαντικό νόημα είναι άλλο. Είναι να παίρνουμε αφορμή για να γνωρίσουμε το θεσμό που υπηρετούμε βαθύτερα, αναλυτικότερα. Μόνον έτσι μπορούμε και να συμβάλλουμε στην εξέλιξή του ταχύτερα και αποτελεσματικότερα. Μόνο έτσι μπορούμε να αποφύγουμε την εορταστική σειρήνα και να χορέψουμε με κέφι και πραότητα τον ήπιο καθημερινό ρυθμό που απαιτεί η ερευνητική και η διδακτική ζωή.

Ζήτημα δεύτερον: Τι είναι ο δημοσιογραφισμός και πως αντιμετωπίζεται

Για τα πανεπιστήμια εκφέρεται πυκνός λόγος στην Ελλάδα. Τα είπαμε: ο λόγος που κυριαρχεί θα έπρεπε να είναι ο επιστημονικός. Εκείνος που εξετάζει τα πανεπιστήμια με τρόπο ερευνητικό, που αφήνει απέξω τις απλουστεύσεις και τις γενικεύσεις. Ωστόσο ο λόγος που κυριαρχεί είναι ο ταχυγραφικός, αυτός που στηρίζεται σε μπρεσιονιστικές αντιλήψεις, αυτός που συνηθέστατα -αλλά όχι αποκλειστικά- φιλοξενείται στα media. Αυτός τροφοδοτεί ισχυρότερα από τον επιστημονικό, τόσο την πολιτική σκέψη, όσο και την κοινωνική αποτίμηση. Δεν είναι λόγος συστηματικός, πράος και αποδεικτικός. Είναι λόγος που βρίθει αντιφάσεων. Τόσο αντιφατικός ώστε κινείται στα δύο άκρα.

Άλλοτε ο κυρίαρχος δημόσιος λόγος αναδεικνύει ισχυρά επιστημονικά επιτεύγματα, σημαντική διεθνή παρουσία, καίριο εθνικό ρόλο, εξέχουσα κοινωνική συμμετοχή, μεγάλη συμβολή στις τοπικές κοινωνίες. Άλλοτε κινείται αντιδιαμετρικά και συμβάλλει σε μία ισχυρή απαξίωση. Κάθε φορά που κάποιο περιστατικό αναδεικνύει την ακαδημαϊκή ζωή υποδεέστερη του ιδεατού τύπου ή κάποια διεθνής ταξινόμηση (ranking) δεν κολακεύει τα ελληνικά πανεπιστήμια, οι τίτλοι και τα άρθρα κατακεραυνώνουν. Ο Ιωάννης Συκουτρός, για τα επιστημονικά αλλά και για άλλα καίρια ζητήματα της δημόσιας ζωής, είχε ορθώσει καταγγελτικό λόγο απέναντι σε αυτό το φαινόμενο ήδη από τον Μεσοπόλεμο. Συμπύκνωνε την κριτική του στον όρο *δημοσιογραφισμός*.

Ο λόγος του δημοσιογραφισμού εξυμνεί τα ελληνικά πανεπιστήμια στις επετείους τους, στα επιτεύγματα των διδασκόντων τους, στα λίγα λεπτά δημοσιότητας που χαίρουν απόφοιτοί τους που διαπρέπουν στο εξωτερικό. Τα χρησιμοποιεί ζητώντας έγκυρες και έγκαιρες επιστημονικές θέσεις και παρεμβάσεις για επίκαιρα ζητήματα από καθηγητές τους και ερευνητικές ομάδες τους. Τα ψέγει για την καθημερινή τους λειτουργία (παρότι δι' αυτής εξασφαλίζονται όλα τα προηγούμενα). Δείγμα της επιφανειακής προσέγγισης που κυριαρχεί για την πανεπιστημιακή ζωή είναι ότι τώρα που τα πανεπιστήμια αξιολογήθηκαν, με διαδικασίες εντατικές και εξαντλητικές σχεδόν στο σύνολό τους, ο δημοσιογραφισμός, αλλά και γενικότερα ο δημόσιος λόγος, δεν έσκυψε πάνω στα αποτελέσματα. Δεν τα πρόβαλε, πολύ περισσότερο, δεν συνέθεσε και δεν σύγκρινε τα αποτελέσματα, δεν ανέδειξε τις αιτίες των θετικών σημείων και των ανεπαρκειών. Αρκείται να κατηγοριοποιεί άτυπα τα πανεπιστήμια σε μεγάλα-μικρά, παλαιά-νέα, και περιφερειακά-κεντρικά χωρίς να διευκρινίζει *ως προς τί*. Την στερεοτυπικά επαναλαμβανόμενη «άλογη πύκνωση του χάρτη της Ανώτατης Εκπαίδευσης» να την αποδίδει στην ίδρυση των «περιφερειακών» πανεπιστημίων, χωρίς να εξηγεί πάντα και με τον ίδιο τρόπο, τι ακριβώς εννοεί ως «άλογη». Ούτε επιπλέον τι εννοεί με τον όρο «περιφερειακά». Βεβαίως ακόμη και εντός της επιστημονικής κοινότητας δεν είναι επαρκώς εξετασμένο και διασαφηνισμένο ούτε ποια ακριβώς πανεπιστήμια κατατάσσονται στα «περιφερειακά», ούτε βάσει ποιων κριτηρίων και, κυρίως, για την εξυπηρέτηση ποιας ανάγκης μπορεί να είναι σκόπιμη η κατηγοριοποίησή τους σε «κεντρικά» και «περιφερειακά». Κατά συνέπεια, το «περιφερειακά» αφήνεται ως κενό σημαίνον να παραπλέει, να διολισθαίνει υπόρρητα,

ενίοτε και ρητά στο «περιθωριακά» και να διαμορφώνει ό,τι αποκαλούμε «κοινή γνώμη».

Ο δημοσιογραφισμός ως “περιφερειακά” –κυρίως- αναφέρει τα εκτός Αθηνών και Θεσσαλονίκης πανεπιστήμια και με αυτό το κριτήριο προσπαθεί να αναφερθεί στα υπόλοιπα. Μένει όμως αμήχανος όταν συναντά το Πανεπιστήμιο Πατρών, το Ιωαννίνων, το Κρήτης. Και δικαίως. Στα σύνθετα αυτά ζητήματα οφείλει να απαντήσει ή να επικαιροποιήσει τις απαντήσεις ο επιστημονικός λόγος. Διότι ο δημοσιογραφισμός χρησιμοποιεί ενίοτε δεδομένα επιστημονικών ερευνών και τα *αναπλασιώνει* –συνήθως κατά το δοκούν είτε κατά τα ιδεολογικά συμφέροντα του μέσου εκπομπής- αλλά οπωσδήποτε *δεν παράγει* λόγο επιστημονικό. Κι εδώ είναι που χρειάζεται να επισημανθεί ότι ο δημοσιογραφικός λόγος δεν φέρει την αποκλειστική ευθύνη για την σύγχυση. Διότι και ο δημόσιος λόγος των πολιτικών κινείται στις ίδιες ατραπούς. Ακόμη και ο δημόσιος λόγος των πανεπιστημιακών συχνά προτιμά να συνδιαλέγεται στο πλαίσιο και με τους όρους που θέτουν ο πολιτικός και ο δημοσιογραφικός λόγος, παρά να εγκαθιδρυθεί επάνω σε γόνιμα ερευνητικά ερωτήματα, δεδομένα και ερμηνείες. Γιατί έχει τόση σημασία να αποσαφηνιστούν; Για τις ανάγκες της ιστορίας των πανεπιστημίων βεβαίως. Δηλαδή, την προνομιακή οδό διαμέσου της οποίας μπορούμε να απομακρυνθούμε από τον δημοσιογραφισμό και να διαλύσουμε την σύγχυση των όρων που αφήνει χώρο στην δημιουργία εντυπώσεων και στην νομιμοποίηση πολιτικών και πανεπιστημιακών σκοπιμοτήτων.

Στην Ελλάδα επικρατεί βεβαίως η αίσθηση ότι έχουμε ικανή γνώση για τα “περιφερειακά” πανεπιστήμια. Παρότι σε σύγκριση με την παραγωγή του δημοσιογραφισμού, η ανάλογη επιστημονική υστερεί και ποσοτικά και στην εκπροσώπησή της στα Μ.Μ.Ε. Πρόκειται λοιπόν για γνώση του παρελθόντος ή για γνώμες για το παρελθόν; Σε αυτό οφείλουν πρωτίστως να απαντήσουν τα ίδια τα “περιφερειακά” πανεπιστήμια, με απαντήσεις που θα συνθέσουν από αμφότερες την εξωτερική τους *επιστημονική* αξιολόγηση και την αυτο-αξιολόγησή τους. Οφείλουν να απαντήσουν όχι συλλήβδην και καταγγελτικά, όπως οι κατηγορίες που τους απευθύνονται, αλλά νηφάλια, αναστοχαστικά και καθένα με βάση τα γνωρίσματά του.

Ζήτημα τρίτον: Τι είναι και πως θα έπρεπε να μελετώνται τα αποκαλούμενα στην Ελλάδα “περιφερειακά” πανεπιστήμια

Στην Ελλάδα, τα πανεπιστήμια που ιδρύθηκαν –ιδίως από τα μέσα της δεκαετίας του 1970 και κατόπιν- τα αναφέρουμε στην καθημερινότητά μας, αλλά και στην βιβλιογραφία, ως περιφερειακά πανεπιστήμια.

Τρεις επισημάνσεις εδώ και μία ανεκδοτολογία –μία ανάμνηση ας την πούμε.

1. Πρώτον: το σχήμα κέντρο-περιφέρεια εδώ και αρκετά χρόνια έχει συγκεντρώσει αρκετές αμφισβητήσεις για την εξηγητική του δύναμη στις διεθνείς πολιτικο-οικονομικές σχέσεις και στις ιστορικές καταβολές τους.

2. Δεύτερον: ο όρος περιφερειακά πανεπιστήμια δεν είναι η ακριβής μετάφραση αυτού που συναντάμε στην διεθνή βιβλιογραφία. Εκεί, τα πανεπιστήμια στα άλλα διαμερίσματα από το διοικητικό κέντρο πρωτεύουσας, αναφέρονται και ως *peripheral universities*. Αλλά κυρίως αναφέρονται ως *regional universities*. Υπό γεωγραφικό βεβαίως πρίσμα, ο όρος ενίοτε κυριολεκτεί. Όμως και πάλι τότε, μόνον υπό γεωγραφικό πρίσμα έχει αξία. Διότι κατά τα άλλα δεν είναι σαφής, δεν μας βοηθά να κατανοήσουμε και πολλά πράγματα.

3. Και έρχομαι στην τρίτη επισήμανση. Στην Ελλάδα δεν έχουμε συμφωνήσει τι ακριβώς εννοούμε με τον όρο “περιφερειακά” πανεπιστήμια. Κατά συνέπεια, δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε και ποια ακριβώς θεωρούμε ως “περιφερειακά” πανεπιστήμια. Ούτε γιατί τα αποκαλούμε έτσι, ούτε τι ακριβώς θέλουμε από αυτά, τι ακριβώς τους ζητάμε. Παρόλα αυτά, μέρος του δημόσιου διαλόγου βασίζεται σε αυτήν την άτυπη-μη επιστημονική κατηγοριοποίηση των πανεπιστημίων και, συχνά, χρησιμοποιεί τον όρο “περιφερειακά”, ενίοτε με σημάσεις που αξιακά είναι αρνητικά φορτισμένες. Έτσι στον δημόσιο διάλογο συχνά η έννοια “περιφερειακά” πανεπιστήμια διολισθαίνει προς τις σημασίες “επαρχιωτικά” και την ηχητικά κοντινή στο «περιφερειακά» περιθωριακά, με όρους δηλαδή που είναι φορτισμένοι με απαξία.

Για κάποιους ο όρος περιφερειακά προτείνεται με την γεωγραφική του σημασία. Περιφερειακά σημαίνει «στην περιφέρεια, εκτός του κέντρου, της πρωτεύουσας της χώρας ή/και εκτός άλλων μεγάλων αστικών της κέντρων». Κάποιοι πάλι υπενθυμίζουν ότι ορισμένα από όσα αδιαμφισβήτητα αποκαλούνται περιφερειακά είναι και ακριτικά, και ότι η συζήτηση για τα συγκεκριμένα πανεπιστήμια χρήζει ιδιαίτερης –εθνικής- προσοχής.

Στην διεθνή βιβλιογραφία συναντούμε και τον όρο περιφερειακά, αλλά και επαρχιακά, και τοπικά και εθνικά. Κάθε όρος εξηγεί κάτι συγκεκριμένο. Είτε ότι λειτουργεί υπό την αιγίδα της τοπικής αυτοδιοίκησης [ο Καναδάς π.χ. χωρίζεται σε Επαρχίες] είτε ότι

ιδρύθηκαν για να υπηρετήσουν πολύ συγκεκριμένες ανάγκες συγκεκριμένης τοπικής κοινότητας ή περιφέρειας.

Και έρχομαι στην ανεκδοτολογία-ανάμνηση. Βρίσκομαι σε ένα εστιατόριο στο Παρίσι. Ωραία ατμόσφαιρα, ωραιότατη παρέα. Παραγγέλνουμε κρασί. Μας συστήνουν μαροκινό. Έρχεται. Πίνουμε λίγο. Μας αρέσει. Το κρατάμε. Αρχίζω να περιεργάζομαι την φιάλη. Η ταμπέλα της γράφει διάφορα με αραβικούς χαρακτήρες και τα έχει μεταφρασμένα και στα γαλλικά. Έχει όμως και έναν χάρτη. Ο χάρτης δείχνει την Ευρώπη και την Αφρική στο σημείο συνάντησής τους, στο Γιβραλτάρ. Όμως για να ακριβολογήσω δείχνει την Αφρική και την Ευρώπη. Εννοώ ότι δεν δείχνει την γνωστή μας από τους χάρτες διάταξη: πάνω η Ευρώπη και από κάτω της η Αφρική. Δείχνει την ακόλουθη αιφνιδιαστική για τις γνώσεις μας διάταξη: πάνω η Αφρική και από κάτω η Ευρώπη. Το Μαρόκο επιστεγάζει την Ισπανία.

Συμπέρασμα: το κάτω του ενός μπορεί να είναι το πάνω του άλλου. Η περιφέρεια του ενός μπορεί να είναι το κέντρο του άλλου. Με την περιγραφή αυτή δεν θέλω να χτίσω έναν αντίστροφο ανταγωνισμό ανάμεσα στα ελληνικά πανεπιστήμια. Να θέσω δηλαδή τα «περιφερειακά» στο κέντρο και τα «κεντρικά» στην περιφέρεια. Απλώς προτείνω να ξανασκεφτούμε τις διακρίσεις: το ιστορικό τους βάθος και το αντίστοιχο βάρος τους. Αλλά και την παροντική σημασία τους.

Επειδή διεθνώς η συμβολή του πανεπιστημίου στην ποικιλοτρόπως εννοούμενη ανάπτυξη συμπαρατίθεται με την διδασκαλία και την έρευνα, ως η «Τρίτη Αποστολή» του, η οποία υπογραμμίζεται κυρίως ως αποστολή των “περιφερειακών” πανεπιστημίων, ο ΟΟΣΑ και η Ευρωπαϊκή Ένωση παρωθούν τα κράτη-μέλη τους να ενδυναμώσουν τα συστήματα Ανώτατης Εκπαίδευσης -ειδικά τα πανεπιστήμια στις περιφέρειες- με στόχο την υπέρβαση/άμβλυνση των κοινωνικών-οικονομικών διαφορών. Ωστε στην Ελλάδα, η οποία περιδινείται στον πολυετή στρόβιλο της έμμονης διττής περιφερειακής ανισότητας, εύλογη είναι η υπόθεση ότι η ύπαρξη των “περιφερειακών” πανεπιστημίων είναι χρήσιμη παρακαταθήκη, για όποιον λόγο τελικώς και εάν ιδρύθηκαν. Από την άλλη πλευρά, κι ενόσω στην Ελλάδα παγιώνονται οι στερεοτυπικές θεωρήσεις, διεθνώς πυκνώνουν οι επιστημονικές μελέτες για την Τρίτη Αποστολή. Κυρίως όμως από την οπτική της Οικονομίας/Διοίκησης, λιγότερο από την οπτική Εκπαίδευσης/Έρευνας/Πανεπιστημίου και σπανίως από την οπτική των ίδιων των “περιφερειακών” πανεπιστημίων. Τα “περιφερειακά” πανεπιστήμια, αντί να

γίνονται αντικείμενα έρευνας και να προσεγγίζονται ως πολύπλοκες και ιδιαίτερες θεσμικές εκπαιδευτικές οντότητες με πρώτιστο καθήκον την Έρευνα και την Διδασκαλία, αντιμετωπίζονται ως μονοδιάστατα εργαλεία επίλυσης προβλημάτων πεδίων εκτός Επιστήμης και Εκπαίδευσης. Ειδικά της Οικονομίας και της Κοινωνικής Πολιτικής (ιδίως στον βαθμό που αυτή ενδιαφέρει, και πάλι, την Οικονομία).

Ζήτημα τέταρτον: Η πανεπιστημιακή ιστορία του αιγαιακού χώρου και η ιστορία του Πανεπιστημίου Αιγαίου

Πόση άγνοια σκεπάζει το παρελθόν μας, ως Πανεπιστήμιο Αιγαίου; Παχυλή! Το κενό προσπαθεί να καλύψει το Ιστορικό Αρχείο του Πανεπιστημίου Αιγαίου. Εδώ είναι ωφέλιμο νομίζω να αναφέρω ποιοι -και πόσο λίγοι- ενστερνίστηκαν την ανάγκη να συμμαζέψουμε τον παρελθόντα βίο μας και να τον οργανώσουμε πριν χαθεί σε κακές αποθήκες και σε διοικητικά ατυχήματα μετακομίσεων, εξοικονόμησης χώρων κ.λπ. Σε επίπεδο Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών, ο Φραγκίσκος Καλαβάσης ως Κοσμήτοράς της, κατεξοχήν. Και η Έλενα Θεοδωροπούλου, προσφάτως. Σε επίπεδο ιδρύματος, η Αγγελική Δημητρακοπούλου, ως Αντιπρύτανης κατανόησε καλύτερα από καθέναν ότι το παρελθόν «ουκ απογίγνεται» όπως βεβαίως λέει το αρχαίο ρητό, ωστόσο χάνεται και δεν ανευρίσκεται. Εκείνη έπεισε τον προηγούμενο Πρύτανη Πάρι Τσάρτα να δώσει αρχική ώθηση στο εγχείρημα. Στον τωρινό Πρύτανη τέλος, τον καθηγητή Στέφανο Γκρίτζαλη, το πανεπιστήμιο κατά την γνώμη μου οφείλει πολλά που θα τα αναγνωρίσουμε βεβαίως και σε βάθος χρόνου. Πέρα όμως από τα πολλά, ειδικότερες οφειλές θα του οφείλονται και για την στήριξη της προσπάθειας να διασωθεί και να αναδειχθεί η ιστορία του ιδρύματος. Παρότι πληροφορικός, δεν ενεργεί μόνον μηχανικά και μηχανιστικά.

Είπα ήδη άγνοια παχυλή για το παρελθόν μας. Ιδού ορισμένες αποδείξεις, διαμέσου τριών παραδειγμάτων:

Παράδειγμα πρώτο: Ξέρουμε την ιστορία της Σχολής Ανθρωπιστικών Επιστημών της οποίας την 20ετή λειτουργία πανηγυρίζουμε σήμερα; Δεν την ξέρουμε, αλλά μία απόπειρα συγκέντρωσης των βασικότερων, των θεσμικών στοιχείων για την εξέλιξη της, κρατάτε ήδη στα χέρια σας. Πρόκειται για το μικρό pamphlet του Ιστορικού

Αρχείου που είναι αφιερωμένο στο θέμα αυτό.¹ *Παράδειγμα δεύτερο:* Γνωρίζουμε τις πολιτικές και επιστημονικές διαδρομές που ακολούθησε η ίδρυση του Πανεπιστημίου Αιγαίου; Μόνον γενικά και με πλημμελή τεκμηρίωση. Όπως όλοι οι θεσμοί, χρειάστηκε το Πανεπιστήμιο Αιγαίου να επικαλεστεί ή και να κατασκευάσει στοιχεία της καταγωγής του (να κατασκευάσει καταγωγικούς μύθους). Στα αφηγήματα που έχουν κυριαρχήσει υπάρχει η σύνδεση του Πανεπιστημίου με την ατελέσφορη προσπάθεια να ιδρυθεί πανεπιστήμιο στη Σμύρνη από την βενιζελική κυβέρνηση και σχεδιαστή τον διαπρεπή έλληνα μαθηματικό Κωνσταντίνο Καραθεοδωρή. Ενίοτε παρουσιάζεται και η υπερβολή ότι αποτελούμε επαν-ίδρυση του Πανεπιστημίου Σμύρνης. Ποιες όμως άλλες προσπάθειες έγιναν και απόψεις διατυπώθηκαν για την σημασία να ιδρυθεί πανεπιστήμιο στο Αιγαίο πέλαγος, κατά καιρούς και έως το 1984; Τέτοια απογραφή, των ανόμοιων ασφαλώς αυτών προσπαθειών δεν έχουμε. Κάνω εδώ μία ενδεικτική καταγραφή που δείχνει ότι μας διαφεύγουν αρκετά επεισόδια από την πανεπιστημιακή ιστορία του αιγαιακού χώρου ή του αγαιακού ονόματος:

Οι προσπάθειες ίδρυσης πανεπιστημίου στο Αιγαίο είναι σε άμεση σχέση με την σημασία του ως γεωστρατηγικού, γεωφυσικού και πολιτιστικού χώρου.

Τις δεκαετίες 1910-1920 θέλησαν οι Ιταλοί να ιδρύσουν **Ιταλικό** Πανεπιστήμιο εδώ, στην Ρόδο. Αλλά δεν ιδρύθηκε.

Το 1920 ιδρύθηκε **Ελληνικό** Πανεπιστήμιο στην απέναντι ακτή, στην Σμύρνη. Ιδρύθηκε, αλλά δεν λειτούργησε.

Σύμφωνα με αναφορές του Μιλτιάδη Λογοθέτη [...] η πρώτη ελληνική Διοίκηση Δωδεκανήσων ζήτησε την ίδρυση **ελληνικού** Πανεπιστημίου Ρόδου. Αλλά δεν ιδρύθηκε. Το ίδιο ζήτησαν την δεκαετία 1960 παράγοντες της ροδιακής κοινωνίας. Αλλά και πάλι δεν ιδρύθηκε.

Εν τω μεταξύ, το 1954, ιδρύθηκε στην Σμύρνη, κρατικό τουρκικό πανεπιστήμιο με το όνομα Ege Universitesi.

Το 1977 ο καθηγητής Ηλεκτρονικής του Πανεπιστημίου Αθηνών, ο συμρναίος Μιχαήλ Αναστασιάδης, προτείνει στο Συμπόσιο του Αιγαίου την ίδρυση Πανεπιστημίου του Αιγαίου. Ανάμεσα στα άλλα πρωτοπόρα που προτείνει, είναι και η αξιοποίηση των

¹<https://www.aegean.gr/%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%81%CE%B9%CE%BA%CF%8C-%CE%B1%CF%81%CF%87%CE%B5%CE%AF%CE%BF> – βλ. Τεύχος 2].

νέων τεχνολογιών ώστε το Πανεπιστήμιο αυτό που θα είναι εγκατεστημένο σε χώρο δύσκολης –τότε- επικοινωνίας, να μπορεί να είναι λειτουργικό και καινοτόμο. Η ειδίκευσή του στην Ηλεκτρονική του είχε επιτρέψει να αναπτύξει την πρόταση για ένα δικτυακό σύστημα εξαιρετικά προηγμένο.

Στα μέσα της δεκαετίας 1970 ξεκίνησαν ταυτόχρονα ρεύματα από πολλά νησιά του Αιγαίου, από την Ρόδο, την Λέσβο, την Χίο, τα οποία συνέρρευσαν και πίεζαν ολοένα περισσότερο την Ελληνική Πολιτεία να ιδρυθεί και Ελληνικό Πανεπιστήμιο στο Ελληνικό Αιγαίο. Γνωρίζετε, πολλοί από εσάς και βιωματικά, ότι στις δεκαετίες 1970-80 τα νερά του Αρχιπελάγους ήταν ιδιαίτερος παραγόμενα. Τότε και σε εκείνες τις συνθήκες ήταν που ιδρύθηκε το Ελληνικό Πανεπιστήμιο του Αιγαίου, το 1984.

Παράδειγμα τρίτο και τελευταίο: Το Πανεπιστήμιο Αιγαίου χρειάστηκε να αποκτήσει σύμβολα, για τα οποία ελάχιστα από τα σημερινά μέλη της πανεπιστημιακής του κοινότητας γνωρίζουν την σημασία και την προέλευσή τους. Με ποια λοιπόν κριτήρια επιλέχθηκε ως βασικό έμβλημα του Πανεπιστημίου η Σφίγγα, όπως απεικονίζεται σε αρχαϊκό χιακό, ασημένιο δίδραχμο του 5^{ου} αιώνα (410-400) π.Χ.; «Η Σφίγγα εμφανίζεται στην πρόσθια όψη του νομίσματος καθισμένη στο έδαφος μπροστά από έναν αμφορέα, μια απεικόνιση που χρησιμοποιούσαν πολύ συχνά οι Χιώτες. Στο συγκεκριμένο νόμισμα αποδίδεται με ιδιαίτερα καλλιτεχνικό τρόπο και πολλές λεπτομέρειες στο πρόσωπο, το φτερό και το σώμα» [από τον τόμο για τα 20 χρόνια του ΠΑ]. Ο Κώστας Σοφούλης διατείνεται: αφού ιδρύθηκε το πανεπιστήμιο καταλάβαμε ότι είχαμε ανάγκη από ένα έμβλημα. Συζητήθηκε το ζήτημα με τον Γ.Κρεατσά και το ανέλαβε με έναν άλλον καθηγητή. Αναζητούσαν κάτι αδιαμφισβήτητα αιγαιακό και προτάθηκε το συγκεκριμένο νόμισμα. Είναι η μόνη απεικόνιση της Σφίγγας με το πρόσωπο του Ερμή. Με διαβεβαίωσαν ότι πρόκειται για σύμβολο ξεκάθαρα αποκλειστικά αιγαιακό, το είδα και συμφώνησα γι' αυτό και επειδή ταίριαζε με τη μικτή φυσιογνωμία του Πανεπιστημίου: ο Κερδώς Ερμής για την Διοίκηση Επιχειρήσεων και ο αμφορέας για το εμπόριο, η Σφίγγα για τις Ανθρωπιστικές-Κοινωνικές Επιστήμες, το αμπέλι που είναι έτσι κι αλλιώς σύμβολο του Αιγαίου.

Σκέψεις καταληκτικές και προτάσεις

Η Ελλάδα έχει σήμερα την ευκαιρία, έστω ασθμαίνοντας να ακολουθεί τις διεθνείς επιστημονικές εξελίξεις. Αυτές προσπαθούν να φέρουν τα «περιφερειακά» πανεπιστήμια από την θέση του εργαλείου για την επίλυση προβλημάτων της

Κοινωνικής Πολιτικής και ιδίως της Οικονομίας, στην κεντρική θέση της ευρύτερης διεπιστημονικής έρευνας για τα πανεπιστήμια και την ανώτατη εκπαίδευση.

Μία γενική παρατήρηση για τα ελληνικά πανεπιστήμια είναι η ακόλουθη: όλα τα ελληνικά πανεπιστήμια, σύμφωνα με τα γενικά δομικά χαρακτηριστικά τους και τους σκοπούς της ίδρυσής τους, εμπίπτουν στην κατηγορία των Ερευνητικών Πανεπιστημίων (Research Universities). Για τα πανεπιστήμια που βρίσκονται στην περιφέρεια υπάρχει διάχυτο το ακόλουθο κρίσιμο ερώτημα: μπορούν παρότι είναι provincial universities να είναι ταυτοχρόνως και global institutions; Είναι δεδομένη η απαίτηση από αυτά τα πανεπιστήμια σήμερα να ανταποκρίνονται και στις δύο λέξεις με τις οποίες τα επικαλούμαστε. Ζητάμε δηλαδή πρωτίστως να είναι πανεπιστήμια: να εκπληρώνουν τις γενικές αποστολές των πανεπιστημίων και να ανταποκρίνονται στις κοινωνικές προσδοκίες με τις οποίες όλα τα πανεπιστήμια επιφορτίζονται. Αλλά ζητάμε από αυτά και άλλο, παράλληλο, έργο: να είναι και περιφερειακά. Διαμορφώνεται έτσι μία τριπλή προσδοκία: να είναι glo-na-cal. Να είναι δηλαδή global (παγκόσμια), national (εθνικά) και local (τοπικά) συγχρόνως. Μία λοιπόν ορθολογική και ολοκληρωμένη αποτίμηση του έργου τους, θα προϋπέθετε τόσο την αξιολόγησή τους ως προς τους γενικούς άξονες λειτουργίας όλων των Α.Ε.Ι. όσο και ως προς τους ειδικούς άξονες λειτουργίας που τέθηκαν για κάθε ένα ξεχωριστά. Όχι περιγραφικά-διαπιστωτικά και όχι για μία μόνο συγκεκριμένη περίοδο της λειτουργίας τους. Αλλά και ως προς τις ειδικές συνθήκες στις οποίες καλούνται να λειτουργούν, συνυπολογίζοντας επιπλέον των γενικών, τα ειδικά καθήκοντα με τα οποία τα επιφόρτισε το κράτος, χωρίς να τους προσφέρει την ανάλογη «ειδική ενίσχυση» και την ανάλογη θεσμική ευελιξία.

Στον αντίποδα της βασικής επίκρισης ότι τα «περιφερειακά» πανεπιστήμια ιδρύθηκαν για να εξυπηρετηθούν πολιτικά και πανεπιστημιακά (μακρο- και μικρο-) συμφέροντα, υπάρχει η ανάγκη να αναλογιστούμε: οι τοπικοί άρχοντες επιδίωξαν την ίδρυσή τους με την βεβαιότητα του πολύπλευρου οφέλους που θα είχε η περιφέρειά τους. Από αυτήν την οπτική γωνία και λαμβάνοντας υπόψη τόσο τις πιέσεις που ασκούνται στα «περιφερειακά» πανεπιστήμια για την εκπλήρωση των ειδικών τοπικών αναπτυξιακών στόχων όσο και την αλγεινή οικονομική κατάσταση της χώρας, αναδύονται ένα ερώτημα και μία διαπίστωση. Το ερώτημα: σε εθνικό επίπεδο το ζήτημα της ανάπτυξης αφορά μόνο τις περιφέρειες στις οποίες εντάσσονται τα “περιφερειακά” πανεπιστήμια και όχι οι περιφέρειες στις οποίες βρίσκονται τα μεγάλα αστικά κέντρα-έδρες των

“κεντρικών”; Η διαπίστωση: ως προς την σχέση τοπικών κοινωνιών και αυτοδιοικήσεων με τα πανεπιστήμιά τους, πάλι τείνουμε να εξετάζουμε το ζήτημα με όρους του ξεπερασμένου δίπολου· απλώς, σε μικρότερη κλίμακα. Από την μία σημειώνουμε την παθητική περιφέρεια και από την άλλη το ενεργητικό πανεπιστήμιο που πρέπει να παράγει και να της προσφέρει. Ενώ σύμφωνα με τις σύγχρονες προσεγγίσεις, όπως είδαμε, η διασύνδεση περιφέρειας-πανεπιστημίου είναι μέρος του (διεθνούς-υπερεθνικού-εθνικού-τοπικού) συστήματος και την μεταξύ τους συνεργασία διέπει ή θα πρέπει να διέπει μία *αμφίδρομη* σχέση. Αυτό σημαίνει την ενεργοποίηση των αυτοδιοικητικών αρχών προς ενίσχυση των πανεπιστημίων τα οποία επιδίωξαν να ιδρυθούν και την συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας (ιδιωτών, επιχειρηματιών) σε μία κίνηση ανταποδοτική προς το τοπικό τους πανεπιστήμιο.

Εν κατακλείδι, βιώνουμε μία από τις λίγες φορές που η Ελλάδα μπορεί να βρεθεί μέσα στις διεθνείς εξελίξεις την στιγμή που αυτές συμβαίνουν. Σε μία φράση: εάν δεν υπήρχαν τα “περιφερειακά” πανεπιστήμια, θα καλούμασταν τώρα να τα ιδρύσουμε. Χωρίς να έχουμε κατανοήσει αποτελεσματικά αυτή την δεδομένη διεθνή συνθήκη, χωρίς να έχουμε έως τώρα απαντήσει ικανοποιητικά στα ερωτήματα τί και πώς έχουν προσφέρει, πού και πόσο υστερούν, περάσαμε στην καταδικαστική απόφαση: κάποια από αυτά δεν χρειάζεται να υπάρχουν. Μάλλον επειδή για να χτίσεις μία πολιτική χρειάζεται σκληρή προσπάθεια και επένδυση σε χρόνο, ενέργεια και χρήμα. Ενώ για να αποδομήσεις μία πολιτική δεν χρειάζεται παρά αρκετή προχειρότητα, έλλειψη ιστορικών στοιχείων και μόνο μία στιγμή κατά την οποία παίρνεις την κατάλληλη απόφαση.